

РОЗДІЛ 6. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ

ТЕОРЕТИЧНІ СКЛАДНИКИ ПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ВИКЛАДАЧА ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА СПОРТУ
ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУTHEORETICAL COMPONENTS OF THE PROJECT ACTIVITY
OF THE TEACHER OF PHYSICAL TRAINING AND SPORTS
OF HIGHER MILITARY EDUCATION

УДК 37.013.46; 796.01
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/22-1.36>

Вербин Н.Б.,
канд. пед. наук,
начальник кафедри теорії, методики та організації фізичної підготовки і спорту Навчально-наукового інституту фізичної культури та спортивно-оздоровчих технологій
Національного університету оборони України імені Івана Черняховського

Климович В.Б.,
канд. наук із фіз. виховання і спорту, викладач кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Шемчук В.А.,
канд. пед. наук,
начальник науково-дослідного відділу розвитку фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту Науково-дослідного центру проблем фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту Навчально-наукового інституту фізичної культури та спортивно-оздоровчих технологій
Національного університету оборони України імені Івана Черняховського

Одеров А.М.,
канд. наук із фіз. виховання і спорту, доцент,
старший викладач кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Катихін В.М.,
викладач кафедри фізичної підготовки та спорту
Національної академії
Національної гвардії України

Стаття присвячена одній з актуальних проблем теоретичного обґрунтування проектної діяльності викладачів фізичної підготовки та спорту вищих військових навчальних закладів Збройних сил України та Національної гвардії України. Сутність військово-професійної діяльності викладача фізичної підготовки та спорту у вищому військовому навчальному закладі Збройних сил України та Національної гвардії України має педагогічний характер та спрямована на проектування, конструювання та реалізацію педагогічної взаємодії в освітньому середовищі з метою вдосконалення рівня фізичної та спеціальної фізичної підготовленості майбутніх офіцерів (військовослужбовців різних категорій) до виконання завдань за призначенням. Аналіз спеціалізованої науково-методичної літератури показав, що питання проектної діяльності військового викладача фізичної підготовки та спорту у вищому військовому навчальному закладі не розкриті, що потребує додаткового дослідження. Головною метою нашого дослідження є визначення сутнісних характеристик проектної діяльності військового викладача фізичної підготовки та спорту Збройних сил України та Національної гвардії України. В результаті дослідження визначено сутнісну характеристику проектної діяльності військового викладача фізичної підготовки та спорту Збройних сил України та Національної гвардії України. Крім цього, досліджено генезис та розвиток уяви про проектну діяльність як виду військово-професійної діяльності викладача фізичної підготовки та спорту різних силових структур України. Опанування військовими фахівцями фізичної підготовки та спорту проектною культурою та використання методів проектів в освітньому процесі майбутніх офіцерів є перспективним напрямом удосконалення рівня їх фізичної підготовленості та ефективного виконання ними завдань за призначенням на первинних офіцерських посадах. Відповідно, це забезпечить високу бойову готовність підпорядкованих структурних підрозділів та військових формувань загалом. Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі передбачають розробку автоматизованої тестової програми з курсу «Основи проектної культури фахівця фізичної підготовки і спорту», призначеної для формування необхідних теоретичних знань та практичних умінь фахівців фізичної підготовки та спорту ЗСУ, НГУ в системі їх професійної освіти.

Ключові слова: військово-професійна діяльність, прикладні види спорту, проектування, педагогічне проектування, педагогічна діяльність, проектна діяльність, проектна культура фахівця фізичної підготовки,

фізична підготовка, вищий військовий навчальний заклад.

The article is devoted to one of the pressing problems of theoretical substantiation of the project activity of teachers of physical training and sports of higher military educational establishments of the Armed Forces of Ukraine and National Guard of Ukraine. The essence of military-professional activity of the teacher of physical training and sports in the higher military educational establishment of the Armed Forces of Ukraine and the National Guard of Ukraine is pedagogical in nature and aims at designing, constructing and realization of pedagogical interaction in the educational environment in order to improve the level of physical and special training (servicemen of different categories) to perform tasks on purpose. The analysis of specialized scientific and methodological literature showed that the issues of project activity of military teacher of physical training and sports in higher military educational institution were not solved, which needs further research.

The main purpose of our research is to determine the essential characteristics of the project activity of the military teacher of physical training and sports of the Armed Forces of Ukraine and the National Guard of Ukraine.

As a result of the research, the essential characteristics of the project activity of the military teacher of physical training and sports of the Armed Forces of Ukraine and the National Guard of Ukraine were determined. In addition, the genesis and development of the idea of project activity as a type of military-professional activity of a teacher of physical training and sports of different power structures of Ukraine were investigated.

Mastering the military culture of physical training and sports with the project culture and the use of the project method in the educational process of future officers is a promising direction for improving their level of physical training and effective performance of their tasks by appointment in primary officer positions. Accordingly, this will ensure high readiness of subordinate units and military units as a whole. Prospects for further exploration in this direction include the development of an automated test program in the course "Fundamentals of the project culture of a specialist in physical training and sports" designed to form the necessary theoretical knowledge and practical skills of specialists in physical training and sports of the Armed Forces of Ukraine and the National Guard of Ukraine in the system of their professional education.

Key words: military-professional activity, applied sports, design, pedagogical design, pedagogical activity, project activity, project culture of a specialist of physical training, physical training, higher military educational establishment.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Сутність військово-професійної діяльності викладача фізичної підготовки та спорту у вищому військовому навчальному закладі Збройних сил України (ЗСУ) та Національної гвардії України НГУ має педагогічний характер та спрямована на проектування, конструювання та реалізацію педагогічної взаємодії в освітньому середовищі з метою удосконалення рівня фізичної та спеціальної фізичної підготовленості майбутніх офіцерів (військовослужбовців різних категорій) до виконання завдань за призначенням. Вищезазначене зумовлює організацію дослідження в напрямі проектної діяльності викладача фізичної підготовки та спорту у вищих військових навчальних закладах зазначених військових формувань.

У науково-методичній літературі та практиці фізичної підготовки військовослужбовців різних категорій та вікових груп цій проблемі приділяється мало уваги, хоча актуальність та необхідність цього різновиду професійної спеціалізації фахівців на сучасному етапі розвитку військово-професійної освіти не викликає сумнівів, адже сучасний атестований (офіцер) викладач фізичної підготовки та спорту має постійно займатися проектно-технологічною та інноваційною діяльністю.

Дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка за темою «Професійно-особистісне становлення майбутнього фахівця у вищій школі в контексті інтеграції України до європейського освітнього простору» (номер державної реєстрації 0117U004242) та плану наукової роботи кафедри теорії, методики та організації фізичної підготовки і спорту навчально-наукового інституту фізичної культури та спортивно-оздоровчих технологій Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій у напрямі розвитку професійних компетентностей (професійної підготовленості) викладачів галузі фізичного виховання різних груп населення викладено в наукових працях учених: О.Ю. Ажиппо [1], О.І. Баклицької [2], Н.О. Белікової [3], О.В. Бріжатога [4] (та інших: О.В. Акімової, О.В. Антоненка, Р.Ф. Ахметова, В.Я. Віленського, Т.А. Воскобойник, І.Б. Грінченка, Н.Ш. Фазлеєва). Вищезазначені напрацювання є прийнятними за своєю науково-методичною складовою частиною для використання в нашому дослідженні.

Питанням підготовки майбутніх фахівців фізичної підготовки та спорту різних силових структур України присвячені роботи фахівців: О.В. Петрачкова, Н.Л. Височиної [5], М.Ф. Пічугіна, Г.П. Грибана, В.М. Романчука [6], Д.С. Грищенко, О.В. Хацяюка, С.В. Лещені [7] (та інших: О.М. Ольхового, Ф.І. Попова, О.А. Романчука, С.М. Жемб-

ровського, О.Н. Мальцева, О.І. Сапходоева, А.М. Чуха, Ю.С. Фіногенова).

У роботах Ю.В. Громико [8], Н.А. Масюкова [9], С.А. Хахомова, М.Г. Кошмана [10] (та інших: А.І. Богосвятської, Є.Є. Кошман, Н.І. Лавриченко, С.Д. Неверковича, В.Я. Ришковського, Г.П. Щедровицького) розкриваються науково-теоретичні основи проектної діяльності спортивних педагогів (викладачів фізичного виховання, тренерів), що є підґрунтям для розробки необхідної системи проектної діяльності викладачів фізичної підготовки та спорту вищих військових навчальних закладів ЗСУ та НГУ.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Моніторинг науково-методичної та спеціальної літератури (інтернет-ресурсів) свідчить про те, що у напрацюваннях вищезазначених учених є системний підхід щодо формування необхідних компетентностей у викладачів фізичного виховання цивільних закладів вищої освіти і що ці професійні навички забезпечують досягнення цілей та завдань освітнього процесу студентів закладів вищої освіти. Однак, незважаючи на позитивний результат, зазначений вище, а також відповідно до результату аналізу змісту програм підготовки спеціалістів фізичної культури та спорту, враховуючи специфіку військово-професійної діяльності фахівців фізичної підготовки та спорту – вони неповною мірою забезпечують досягнення відповідного результату необхідного для майбутніх офіцерів, а саме: забезпечення необхідного рівня фізичної підготовленості військовослужбовців до виконання завдань за призначенням.

Відповідним чином, важливим також є забезпечення спеціальними теоретичними знаннями та практичними навичками майбутніх офіцерів-викладачів фізичної підготовки та спорту (начальників фізичної підготовки і спорту в бойових підрозділах) у проведенні форм фізичної підготовки та безпосередньому виконанні функціональних обов'язків за посадою, як у вищому військовому навчальному закладі, так і в бойових підрозділах. Крім цього, аналіз спеціалізованої науково-методичної літератури показав, що питання проектної діяльності військового викладача фізичної підготовки та спорту у вищому військовому навчальному закладі не розкриті, що потребує додаткового дослідження.

Мета статті. Головною метою нашого дослідження є визначення сутнісних характеристик проектної діяльності військового викладача фізичної підготовки та спорту Збройних сил України та Національної гвардії України.

Завдання дослідження:

1) дослідити генезис та розвиток уяви про проектну діяльність як виду військово-професійної діяльності викладача фізичної підготовки та спорту;

2) виявити сутність характеристики проектної діяльності і відповідно до отриманих результатів визначити її місце та значення у військово-професійній педагогічній діяльності викладача фізичної підготовки та спорту.

Виклад основного матеріалу. Актуальність педагогічного проектування в просторі фізичної підготовки військовослужбовців різних силових структур зумовлена вимогами сьогодення. Нині спостерігається трансформація рівня професійного розвитку в напрямі творчості, креативності та затребуваності позиції військового-викладача фізичної підготовки та спорту-новатора. Тому паралельно з класичними видами військово-професійної діяльності викладачів фізичної підготовки та спорту вищих військових навчальних закладів (комунікативна, організаційна, прогностична, методична та ін.) з'являються нові види професійної спеціалізації. До такого виду належить проектна діяльність фахівців фізичної підготовки та спорту різних груп населення, що зумовило організацію дослідження.

Дослідження проведено упродовж 2019–2020 рр. на навчально-матеріальній базі: кафедри теорії, методики та організації фізичної підготовки і спорту навчально-наукового інституту фізичної культури та спортивно-оздоровчих технологій Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського; кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного та кафедри фізичної підготовки та спорту Національної академії Національної гвардії України.

Науково-дослідною групою під час дослідження використані такі методи: теоретичний аналіз, синтез, ретроспективний аналіз педагогічного проектування, моделювання, узагальнення наявного досвіду бойових дій та сучасних педагогічних технологій спеціальної фізичної підготовки військовослужбовців.

Під час аналізу різноманітних підходів у напрямі дослідження сутності та призначення педагогічного проектування в класичній та сучасній педагогічній спадщині, нами встановлено, що воно є безсумнівною умовою здійснення регулятивно-проспективної функції педагогіки та нині виокремлюється у вид діяльності військового педагога вищезазначеної спеціалізації. Під сутністю педагогічного проектування ми розуміємо спеціалізовано-прикладну діяльність військового педагога, яка спрямована, насамперед, на забезпечення необхідного рівня фізичної підготовленості майбутніх офіцерів до виконання завдань за призначенням на первинних офіцерських посадах у бойових підрозділах, а також на аналіз пізнавальної та соціокультурної ситуації, розробку гіпотетичної теоретичної моделі, концептуально-тех-

нологічних домінант та ресурсного забезпечення освітньої діяльності в напрямі фізичної підготовки військовослужбовців, їх інноваційній та пізнавальній діяльності в напрямі фізичного вдосконалення.

Крім цього, сутність та структура проектної діяльності має визначатися з урахуванням онтології діяльності, яка розкривається за допомогою системно-діяльнісної методології. Як критерії необхідно використовувати онтологічні характеристики діяльності як субстанції та особисту авторську схему діяльності. Варто також зауважити, що різноманітна людська діяльність, у тому числі й військово-професійна, складається з двох шарів: об'єктивного та суб'єктивного.

Суб'єктивний характеризується проектним усвідомленням суб'єкта, його проектними здібностями. Інший шар представлений вихідним матеріалом, кінцевим продуктом, планом та технологічними характеристиками на кожному етапі (методи, засоби, форми, дії, підходи та ін.). Сутнісні характеристики вищезазначених шарів проектної діяльності визначають опис типу діяльності, що спрямовує наше дослідження в методологію та педагогіку фізичної підготовки військовослужбовців.

Нині низка учених [1; 3; 5] розглядають проектування як спеціальне поле професійної діяльності, обґрунтовують необхідність здійснення педагогічного проектування для вирішення нагальних проблем розвитку освіти, фізичної підготовки та спорту. Відомі вчені ідеологи проектно-програмного підходу [8–10] зазначають, що освіта може та має стати фактором розвитку суспільства загалом, у цьому його сутність та головне призначення, де воно також має стати суб'єктом, за умови відсутності в ньому культури проектної діяльності.

Проектування є розумовою діяльністю, яка визначає майбутній процес та результат трансформації дійсності з урахуванням природних та соціальних законів відповідно до вибору та прийняття рішень. У процесі проектування важливим є виділення його ідеального характеру. Дії здійснюються не з реальними явищами та процесами, а з їх уявними розумовими моделями. Мета проектування полягає в тому, щоб закласти початок змінам в оточуюче людину штучне середовище. Штучне середовище не піддається проектуванню, бо є об'єктивною реальністю з наукової та матеріалістичної точки зору. Крім цього, штучні закономірності існування об'єкта мають виступати в основному для здійснення проектного відношення. Варто зауважити, що все, чого торкається рука людини в процесі цілеспрямованої професійної діяльності, перетворюється на штучне середовище. Проектування – це уявна розумова зміна цього середовища.

Проектування як соціокультурний феномен є:
– процесом створення уяви про об'єкт, який ще не існує;

- діяльністю з трансформації звичайних природних явищ у штучні предмети та процеси, що задовольняє людські потреби;

- вибором оптимальних та адекватних способів трансформативної дії;

- розвитком об'єкта трансформації;

- ставленням людини до дійсності, в якому відображається прагнення до її зміни та трансформації.

У логічній структурі проектування вирізняються такі основні етапи: постановка завдання, збір інформації, аналіз даних, вибір стратегії, вибір тактики, формулювання ідей, порівняння варіантів, синтез, оцінка, оптимальне рішення, конкретизація та рефлексія. Крім цього, проведений нами моніторинг спеціалізованої науково-методичної літератури [2–4; 8–10] з проблеми проектно-діяльності викладача фізичної підготовки та спорту вищого військового навчального закладу, дав змогу констатувати, що до її структури органічно входять такі компоненти: визначення задуму, аналіз пізнавальної та практичної ситуації, теоретичне моделювання, визначення концепції трансформацій (перетворень), розробка технології, розробка стратегічної програми реалізації проекту, пошук необхідних засобів реалізації проекту, експертна оцінка результатів до та після впровадження.

Інтегральне уявлення про проектування надає змогу застосувати його методологію у практиці фізичної підготовки майбутніх офіцерів ЗСУ та НГУ. Загальна схема педагогічного проектування наведена нижче:

- 1) аналіз вихідних даних, визначення цілей освітнього процесу з урахуванням наявного бойового досвіду та вимог сьогодення;

- 2) генерування задуму (ідей) освітнього процесу майбутніх офіцерів (формування варіантів технологічних способів навчання);

- 3) оцінка можливих варіантів та вибір оптимальної педагогічної технології освітнього процесу здобувачів вищої освіти, яка розробляється;

- 4) розробка прийомів реалізації обраної педагогічної технології, тобто системи дидактичної діяльності викладача фізичної підготовки та спорту з управління системою фізичного розвитку та вдосконалення майбутніх офіцерів;

- 5) підбір необхідного навчально-матеріального забезпечення (технічних засобів навчання) для забезпечення освітнього процесу;

- 6) уявне експериментування майбутнього освітнього процесу, встановлення та уточнення його просторово-часових характеристик;

- 7) документальне оформлення проекту відповідно до вимог нормативно-правових актів та керівних документів;

- 8) реалізація розробленого проекту в системі професійної освіти майбутніх офіцерів;

- 9) рефлексія отриманих результатів;

- 10) аналіз відгуків із військового стажування та проходження служби на первинних офіцерських посадах у бойових підрозділах ЗСУ, НГУ.

Вище зазначена логічна послідовність дій на практиці може по-різному реалізовуватися військовим викладачем-проектувальником. На цьому етапі вводиться поняття стратегії проектування як певної послідовності дій, яку обирає проектувальник із метою трансформації початкового завдання в готовий проект. Виділяють кілька можливих стратегій: лінійну, циклічну, розгалужену та адаптивну. Можливим також є використання на практиці стратегії випадкового пошуку та приросту. Кожна з них чи їх поєднання можуть використовуватися викладачем фізичної підготовки та спорту залежно від його індивідуального стилю проектно-педагогічної діяльності. Результатом педагогічного проектування є освітній проект, під яким розуміється комплексна норма діяльності, яка виражає цільове уявлення, фіксуючи властивості майбутнього результату чи продукту у співвідношенні з ходом його досягнення в освітньому процесі.

Нині у психолого-педагогічній та методичній літературі є різноманітні підходи до онтології та технології розробки проектів у галузі фізичного виховання різних груп населення [3; 8–10]. Відповідно до методологічних та теоретичних уявлень провідних науковців у цьому напрямі – освітній проект має складатися з двох основних компонентів: технологічного та концептуального. Крім цього, освітній проект має відповідати вимогам керованості, реалістичності, реалізованої істинності та дійсного результату. Вищезазначена структура може видозмінюватися за умови зміни типу проектування.

Варто зазначити, що в напрямі фізичної підготовки майбутніх офіцерів ЗСУ, НГУ зацікавленість учених та практиків педагогічним проектуванням значно підвищилася, але, на жаль, лише в теоретичному плані, без суттєвого змістово-функціонального (змістово-технологічного) розвитку. Доцільним також є виділення таких напрямів його впровадження в освітній процес (систему фізичної підготовки) майбутніх офіцерів: фізичного виховання, спортивно-масової роботи, методичної та практичної підготовленості, модернізації теоретичних аспектів фізичної підготовки з урахуванням гендерного підходу, проектування різноманітних педагогічних технологій формування військово-прикладних навичок, індивідуального фізичного тренування, службово-прикладних видів спорту та інших актуальних напрямів.

Важливо підкреслити той факт, що недостатньо розглядається вищезазначена проблема у зв'язку із розкриттям сутності та механізмів розвитку критеріальної педагогічної творчості в освітньому процесі майбутніх офіцерів-викладачів фізичної підготовки та спорту (начальників фізичної під-

готовки і спорту) ЗСУ, НГУ. Для успішної реалізації військовим викладачем фізичної підготовки та спорту вищезазначеного типу діяльності в освітньому просторі він має володіти репродуктивним рівнем проектної культури. Під проектною культурою військового викладача фізичної підготовки та спорту ми розуміємо частину його загальної професійної культури, яка відображає критеріальні засоби, способи та результати трансформувального відношення до педагогічної діяльності, яка виражається в рівні фізичної та спеціальної фізичної підготовленості майбутніх офіцерів.

З метою більш ефективного формування цього виду діяльності під час навчально-методичних зборів із викладачами фізичної підготовки та спорту, начальниками фізичної підготовки і спорту нами розроблено курс лекцій «Основи проектної культури фахівця фізичної підготовки і спорту». Практика впровадження в систему професійної підготовки фахівців фізичної підготовки і спорту ЗСУ, НГУ цього засобу показала, що військовослужбовці вищезазначених військово-облікових спеціальностей успішно опановують основами культурних норм по розробці та практичній реалізації різноманітних проектів та програм фізичної підготовки військовослужбовців різних вікових груп та категорій, що забезпечує надійне виконання ними завдань за призначенням у різних умовах службово-бойової діяльності.

Висновки. У результаті дослідження визначено сутнісну характеристику проектної діяльності військового викладача фізичної підготовки та спорту Збройних сил України та Національної гвардії України. Крім цього, досліджено генезис та розвиток уяви про проектну діяльність як виду військово-професійної діяльності викладача фізичної підготовки та спорту різних силових структур України.

Відповідно до стану соціокультурної ситуації та теоретико-методологічних розробок у вибраному нами напрямі дослідження, проблема розробки теорії та технології проектної діяльності атестованого (офіцера) викладача фізичної підготовки та спорту у вищому військовому навчальному закладі нині є досить важливою та актуальною, а її розробка має базуватися на системно-діяльнісній методології. Це є ефективним напрямом побудови теоретичної та нормативної моделей її реалізації у практиці фізичної підготовки військовослужбовців ЗСУ та НГУ. Успішне опанування військовим викладачем фізичної підготовки та спорту проектно-програмною діяльністю дасть змогу здійснити критеріально-управлінські дії щодо розвитку та вдосконалення фізичної підготовки та спорту майбутніх офіцерів у різних умовах службово-бойової (навчально-бойової) діяльності.

Опанування військовими фахівцями фізичної підготовки та спорту проектною культурою та використання методу проектів в освітньому процесі майбутніх офіцерів є перспективним напрямом удосконалення рівня їхньої фізичної підготовленості та ефективного виконання ними завдань за призначенням на первинних офіцерських посадах. Відповідно, це забезпечить високу бойову готовність підпорядкованих структурних підрозділів та військових формувань загалом. Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі передбачають розробку автоматизованої тестової програми з курсу «Основи проектної культури фахівця фізичної підготовки і спорту», призначеної для формування необхідних теоретичних знань та практичних умінь фахівців фізичної підготовки та спорту ЗСУ, НГУ в системі їхньої професійної освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ажиппо О.Ю. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах. *Теоретичний та методичний аспекти*. Харків : ХДАФК, 2012. № 1. 423 с.
2. Баклицька О.І. Методологія дослідження діяльності викладача вузу фізкультурного профілю. Прикладні педагогічні комунікації. Харків : ХДАФК, 2012. С. 305–313.
3. Белікова Н.О. Сучасні тенденції професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка*. 2013. № 122 (т. 2). С. 52–56.
4. Бріжати О.В., Цюкало Л.Є., Курілова В.І. Основи наукової підготовки майбутнього вчителя фізичної культури. Навчальний посібник для спец. «Фізичне виховання». Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2011. 249 с.
5. Петрачков О.В., Височина Н.Л. Створення та перспективи розвитку навчально-наукового інституту фізичної культури та спортивно-оздоровчих технологій НУОУ імені Івана Черняхівського. *Спортивна наука та здоров'я людини*. 2019. № 1. С. 40–47.
6. Пічугін М.Ф., Грибан Г.П., Романчук В.М. Фізичне виховання військовослужбовців. Навчальний посібник. Житомир : ЖВІ НАУ, 2011. 820 с.
7. Грищенко Д.С., Хацаюк О.В., Лещеня С.В. Основи службової діяльності офіцера-спеціаліста з фізичної підготовки та спорту. Методичні рекомендації. Харків : АВВ МВС України, 2009. 94 с.
8. Громыко Ю.В. Проектное сознание. Руководство по программированию и проектированию в образовании для систем стратегического управления. Paideia : Институт учебника, 1997. 560 с.
9. Масюков Н.А. Проектирование в образовании. Учебное пособие. Минск : Технопринт, 1999. 288 с.
10. Хахомов С.А., Кошман М.Г. Инновационная педагогика. Учебное пособие. Минск : МГИРО, 2014. 202 с.